

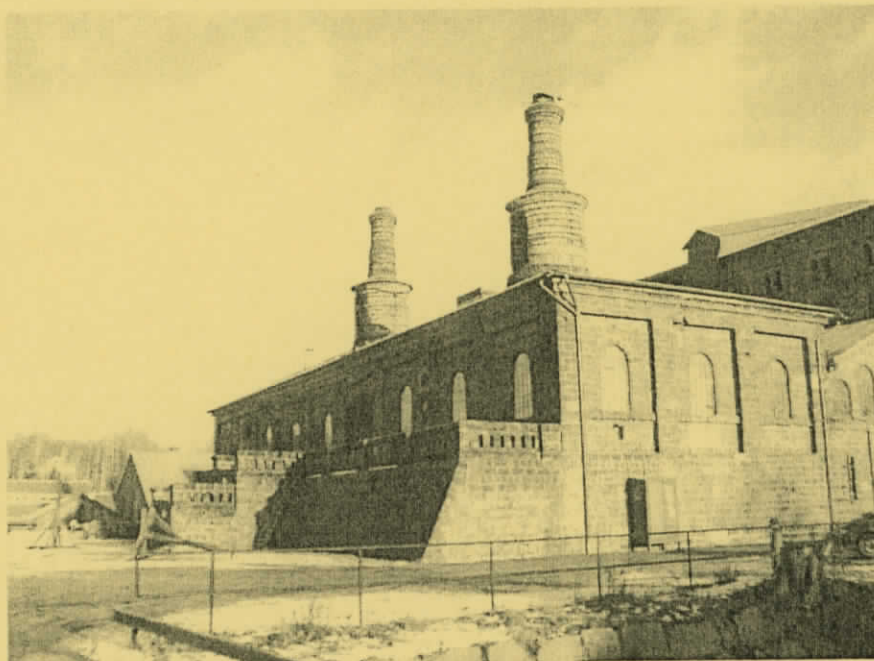
AN-SIKTET

FOLKARE SLÄKTFORSKARFÖRENING

Nr 1

Årg. 21

Februari 2008

Hyttan, Avesta

(foto B Vikström)

ÅRSMÖTE

Vi träffas i släktforskarlokalen

onsdagen den 27 februari 2008 kl 18.30

Efter årsmötesförhandlingarna lyssnar vi till

Lars Östlund som tar oss med på **"Bruksvandring i Folkare"**

Kaffe

Dragning i medlemslotteriet

Styrelsen rapporterar!

Under denna rubrik kommer medlemmarna att
fortlöpande få information om styrelsens arbete.

Bergslagssamverkan

Lördagen den 19 januari var Barbro Vikström och Birgitta Larhm till Nora för träff med de övriga föreningarnas deltagare i Bergslagssamverkan. Ett av ämnena som diskuterades var förslag till ny ordförande i förbundet. Vi har enats om att samarbeta när det gäller monter under Släktforskardagarna i Malmö detta år. Det är tänkt att hemsidan för Bergslagen skall visa upp regionen, den skall inte bli en annonssida.

Forskning i Leksand

Vi har bokat in en heldag i Leksand lördagen den 29 mars. Inför denna lördag vill vi att de personer som har tänkt åka med förhandsboka sig så snart som möjligt så vi får en aning om hur många som vill följa med. Blir det för få kommer vi i föreningen att avboka eftersom kostnaden blir för stor. Vi har även erbjudit föreningarna i Bergslagssamverkan att vara med.

Medlemsavgift 2008

Ett stort antal medlemmar har betalat avgiften per den 31 januari och kommer att vara med i dragningen i medlemslotteriet. Som vanligt drar vi vinnarna efter årsmötet.

Stig Thorsberg – föreningens förste ordförande

Stig Thorsberg född i Horndal den 20/8 1921 har avlidit den 4/1 2008 i en ålder av 86 år.

Stig var i sitt yrkesverksamma liv redaktör och socialattaché, släktforskare, föreningsman och en av initiativtagarna till vår förenings bildande. Stig var föreningens ordförande de första tre åren.

Efter genomgången realskola blev Stig så småningom elektriker i Västerås och Fagersta. Han var fackligt aktiv i elektrikerförbundet och utbildade sig på Brunnsvik, både på LO-skolan och gick även en vinterkurs på folkhögskolan. Han blev därefter studieombudsman på ABF i Köping för att sedermera bli redaktör på elektrikerförbundets tidning Elektrikern. Därefter blev det flytt till Bonn där Stig hade blivit erbjuden en tjänst som socialattaché. Stig med hustru Birgit, son och dotter trivdes så bra att den tänkta treårsperioden blev fyra år. Efter vistelsen i Tyskland återvände Stig till tidningen Elektrikern och arbetet som redaktör. Efter pensioneringen återvände Stig med Birgit till Horndal och på det här viset fick vi som vurmade för en släktforskarförening i Folkare hjälp vid bildandet av denna.

Den ena efter den andra av våra gamla medlemmar försvinner. Stig lämnar många minnen efter sig till oss som var med från början i FSF.

Vi lyser frid över hans minne!

Föreningens andra ordförande
Birgitta Larhm

Vi hälsar följande nya medlemmar hjärtligt välkomna!

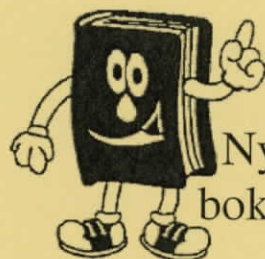
Per-Uno Hermansson
Scheelegatan 6 B
731 32 Köping
e-post herman@koping.net

Ingela Lindahl
Tägtvägen 7
776 93 Hedemora
tel 0225-14231
e-post soren.lindahl@telia.com

Gustaf Persson
Österby 85
785 95 Gustafs
tel 0243-242070
e-post sm4dls@telia.com

Stig Selldin
Bragegatan 8
774 41 Avesta

Monika Waltersson
Regnmätargatan 44
723 50 Västerås

Nytt i
bokhyllan

Bokgävor

Av Avesta bibliotek har vi fått:
Rikets Indelning, Statistiska
Centralbyrån SCB, år 1977,
1979, 1983, 1984, 1985, 1988,
1989

Förslag till

DAGORDNING**Folkare Släktforskarförenings årsmöte 2008**

1. Mötets öppnande
2. Fråga om årsmötet är stadgeenligt utlyst
3. Fastställande av dagordning
4. Val av mötesfunktionärer
 - a. Val av ordförande för mötet
 - b. Val av sekreterare för mötet
5. Val av två justeringsmän, tillika rösträknare
6. Rapporter
7. Skrivelser
8. Verksamhetsberättelse 2005
9. Kassörens rapport
10. Revisorernas berättelse
11. Ansvarsfrihet för styrelsen
12. Val
 - a. Ordförande 2 år
 - b. Fyllnadsval kassör 1 år
 - c. Sekreterare 2 år
 - d. Materialförvaltare 2 år
 - e. Styrelsesuppleant 2 år
 - f. Två revisorer 1 år
 - g. Två revisorssuppleanter 1 år
 - h. Två redaktörer till An-Siktet 1 år
 - i. Valberedning, tre ledamöter, en sammankallande 1 år
13. Fastställande av årsavgift för Folkare Släktforskarförening år 2009
14. Dalarnas Släktforskarförbund verksamhetsår 2007
Kassörens rapport, revisorernas berättelse
Ansvarsfrihet för styrelsen
15. Val av representanter i Dalarnas Släktforskarförbund
 - a. Två ordinarie ledamöter 1 år
 - b. Två suppleanter 1 år
16. Släktforskar dagarna 2008, Malmö
 - a. Representanter
 - b. Föreningsbord
17. Övriga frågor
18. Avslutning

Folkare Släktforskarförening

VERKSAMHETSBERÄTTELSE 2007

Styrelsen för Folkare Släktforskarförening (FSF) lämnar härmed verksamhetsberättelse för verksamhetsåret 2007-01-01 -- 2007-12-31.

Folkare Släktforskarförening är sedan år 1988 ansluten till Sveriges Släktforskarförbund och även sedan 1999 ansluten till Dalarnas Släktforskarförbund som är en sammanslutning av släktforskarföreningar i Dalarna.

Styrelse, revisorer och valberedning

Styrelsen har sedan årsmötet 2007-02-28 bestått av:

Birgitta Larhm	ordförande (2006-2008)
Martin Svennar	vice ordförande (2007-2009)
Monica Burman	sekreterare (2006-2008)
Jenny Ebervik	kassör (2007-2009)
Ingvar Gustavsson	materialförvaltare (2006-2008)
Wivi-Anne Svensson	suppleant (2007-2009)
Barbro Vikström	suppleant (2006-2008)

Ordinarie revisorer har varit Gösta Söderberg och Nils Käcko med Lars-Ove Johansson som revisorssuppleant, den andra platsen som revisorssuppleant har under året varit vakant.

Valberedning har varit Holger Höglund, Rune Johansson och Birgitta Gustafsson, med Holger Höglund som sammankallande.

Program- och arbetskommitté

För verksamhetsåret 2007 har ingen program- och arbetskommitté valts utan styrelsen har fått ansvar för nämnda kommitté.

Medlemsantal

Den 31/12 2007 var vi 369 medlemmar, att jämföras med 377 den 31/12 2006, en minskning med totalt 8 medlemmar.

Styrelsemöten

Styrelsen har under verksamhetsåret hållit 6 protokollförda sammanträden, sammanträdena har hållits i forskarlokalen Myrgatan 3.

Släktforskarlokal

Vi har sedan februari 1999 hyrt lokal av Studieförbundet Vuxenskolan i Avesta, Myrgatan 3. De mikro-kortläsare, mikrokort över kommunens församlingar, pärmarna från SVAR som tidigare fanns i bibliotekets källarlokal finns i föreningens lokal. Vi har även under året tagit hand om beställningarna av mikrokort från SVAR. Under året har medlemmarna bemannat lokalen.

Dalarnas Släktforskarförbund

Under året har Birgitta Larhm och Barbro Vikström varit ordinarie ledamöter och Ingvar Gustavsson och Wivi-Anne Svensson suppleanter i styrelsen för Dalarnas Släktforskarförbund.

Det har under året inte hållits några protokollförda styrelsemöten. På Internet under Dalarötter finns dalaförbundet med föreningsinformation, kalendarium, efterlysningar mm, där även Folkare Släktforskarförening finns representerad.

Bergslagsföreningar i samverkan

Vi träffades lördagen den 21/4 i Avesta då Barbro Vikström, Birgitta Larhm och Martin Svennar representerade FSF. Lördagen den 30/6 träffades vi i Norberg och lördagen den 27/10 i Fagersta då föreningen representerades av Barbro Vikström och Birgitta Larhm.

Soldatprojektet

Soldatprojektet innebär att vi inventerar soldater i Folkare och Bergs kompanier. När det gäller Folkare kompani är inventeringen i det närmaste klar och uppgifterna inlagda i databasen. För Bergs kompani har arbetet kommit igång. Vi vill framföra ett tack till alla dem som har lämnat uppgifter om soldater till registret och även så tacka projektledaren Birgitta Larhm.

Ekonomi

Föreningens ekonomi är bra. Vi har som tidigare år delat ut en stor del post *per fot* och har på detta sätt kunnat hålla nere portokostnaderna. Vi tackar de personer som har ställt upp och promenerat.

Medlemsmöten och träffar

Under året har vi fortsatt med Öppet Hus kvällar, som ibland har varit välbesökta av forskare. Resorna till Släktforskarnas Hus i Leksand har inte lockat lika många forskare som tidigare. Vi har varit till Leksand sammanlagt 3 gånger under året och då tillsammans med forskare från Ericsson i Gävle. Vid varje tillfälle har vi varit omkring 20 forskare.

13 februari	Studieresa till Stiftsarkivet i Västerås .
24 februari	Forskarresa till Släktforskarnas Hus i Leksand.
28 februari	Årsmöte , med sedvanliga årsmötesförhandlingar, därefter kaffe och lotteridragning.
17 mars	Släktforskningens dag , i Avesta bibliotek där vi visade släktforskning med hjälp av CD-skivor och Genline. Forskarlokalen var även öppen för intresserade att prova på.
21 april	Föreningen firar 20-års jubileum med smörgåstårta och kaffe.
28 april	Forskarresa till Släktforskarnas Hus i Leksand
5 maj	Daladag i Stockholm , presentation av dalaföreningarna och bokförsäljning.
30 juni – 1 juli	Bergslagsmässan för släktforskare i Norberg, vi medverkade med bokförsäljning och information om föreningen.
10 oktober	Öppet Hus , temakväll: soldater i Folkare och Bergs kompanier.
17 oktober	Föreläsning i samarbete med Avesta bibliotek. Sivert Wester föreläste om "Soldater i krig och fred".
20 oktober	Bioföreställning i Carl Jularbomuseet. "Svenskarnas egen historia" upplevelser från Dalarna.
27 oktober	Öppet Hus, temakväll; Släktböcker.
12 november	Föreläsning om Krigsarkivet . Anders Thornström berättade om vad vi skall tänka på när vi åker till Krigsarkivet för forskning. Även en hel del användbara adresser på Internet fick vi med oss.
17 november	Forskarresa till Släktforskarnas Hus i Leksand
1 december	Forskarresa till Krigsarkivet i Stockholm.
6 december	Öppet Hus, temakväll , vi drack glögg med pepparkakor och pratade släktforskning.

Släktforskardagarna i Halmstad

Under Släktforskardagarna i Halmstad 24-26 augusti deltog Birgitta Larhm och Barbro Vikström som föreningens ombud vid riksstämman.

An-Siktet

Medlemsbladet An-Siktet har under året utkommit med 4 nummer. Tidningen har skickats till föreningens medlemmar men även till andra släktforskarföreningar och institutioner inom Sverige och Finland.

Redaktionen har under verksamhetsåret bestått av Barbro Vikström och Birgitta Larhm. Redaktörerna vill framföra ett tack till de personer som genom sina bidrag har gjort vårt medlemsblad varierande och läsvärt.

Hemsidan

FSF har numera också en egen hemsida där föreningens medlemmar får ännu ett forum för att underlätta kontakterna med varandra och andra forskare. Hans Groth har varit redaktör för hemsidan sedan starten.

Adressen är www.bisonsteeldesign.com/folkare/

Arkiv

FSF erhåller medlemsblad från andra släktforskarföreningar i Sverige och Finland. Dessa är registrerade och insatta i pärmar som finns i vår lokal.

Avesta kommunarkiv

Vi tänker på framtiden och arkiverar våra ekonomihandlingar, protokoll, släktutredningar mm hos kommunarkivet i Avesta.

Bibliotek

FSF har införskaffat litteratur och även fått böcker och uppsatser som gåva från både medlemmar och andra personer. Dessa litteraturgåvor finns efter registrering tillgängliga till hemlån för medlemmar. För de gåvor föreningen har erhållit under året vill vi framföra ett stort tack.

Dator i forskarlokalen

Vi har även under året införskaffat några nya CD-skivor som finns på föreningens dator.

Skraplotter

Vi har under året sålt skraplotter i föreningens regi, som ger ett litet överskott som vi använder för att komplettera vårt mikrokortsbestånd. Några medlemmar som prenumererar på Bingolotter låter föreningen få den bonus som utfaller på deras köp, och det tackar vi för.

Slutord

Styrelsen vill tacka medlemmarna för det förtroende som visats oss under det gångna året. Vi vill även framföra ett tack till Kultur Avesta och ABF för gott samarbete under det gångna året.

Avesta i januari 2008

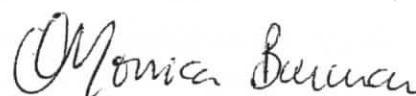

Birgitta Larhm

Jenny Ebervik

Ingvar Gustavsson

Barbro Vikström

Martin Svennar

Monica Burman

Wivi-Anne Svensson

Horndals bruk under 330 år

av Birgitta Larhm

Horndals bruk ligger i Dalarnas sydöstra hörn och bruket ligger inklämt mellan sjöarna Rossen och Lumsen. Bruket tillhör By socken av Folkare härad. Bygden har en anrik historia, det var under medeltiden, som man övergick från att utvinna sjö- och myrmalm till att bryta malm i bergen som fick stor betydelse för bygden.

När vallonerna kom på mitten av 1600-talet fanns redan två stångjärnshammare och en hytta i Horndal som ägdes av bönderna. En av dessa vallonerna, Isaac Kock¹ köpte upp dessa anläggningar år 1650 och anlade därefter en hammarsmedja på platsen. De närmaste 200-åren ägdes Horndal av den Kockska släkten. Under 1800-talets första decennier blev det stora förändringar inom den svenska järnhanteringen med en tydligare koncentration som medförde att många bergsmanshyttor och hamrar fick läggas ned. Det blev stora svårigheter för Horndal som berodde på ägosplittringen, många andelar var utspridda inom den Cronströmska släkten och gjorde att det var svårt att driva en effektiv järnhantering.

Begränsning av antalet ägare

Horndal fick år 1842 en ny indelning av ägorättsförhållandet. Antalet lotter begränsades till 1.800 vilket var samma som det tillåtna skeppspundtalet av brukets smide. Detta gjorde att antalet ägare begränsades till 54. Den tekniska utvecklingen gick från franche-comtéhärdar till lancashirehärdar.

Med tiden blev Horndals ägare allt angelägnare att sälja bruket och år 1861 köpte grosshandlaren J. N. Michaeli², Stockholm och brukspatron F. A. Bergendahl³ i Garpenberg Horndals bruk. Året därpå uppgick Horndals bruk i Högbo Stål- och Järnverks AB, som var ett storföretag där Michaeli hade stora intressen.

Efter några år gick Högboföretaget omkull och Michaeli köpte år 1867 tillbaka Horndal och insatte F. Bergendahl som disponent för bruket och överlät även 3/8 till honom.

¹ Isak Kock, adlad 1666 under namnet Cronström. Han var son till Markus Kock chefen till koppjarverket i Avesta.

² Josef Natanael Michaeli, född 28/9 1825 i Göteborg

³ Filip August Bergendahl, född 27/8 1822 i Lungsund. Han hade praktiserat som bokhållare i Töcksfors, Gladåker och Lennartsfors, som bruksförvaltare på Gammelkroppa och var vid köpet av Horndal disponent för Garpenbergs bruk.

Horndal aktiebolag

År 1872 ombildades bruket till aktiebolag och de tidigare ägarna behöll aktiemajoriteten med tillsammans 300 aktieposter av 400. Det nya bolaget försökte följa med den snabba utvecklingstakten inom järnhanteringen genom utbyggnader både i Horndal och i Näs.

År 1884 fattades ett mycket viktigt beslut, anläggande av en av världens största masugnar i Horndal med en årskapacitet av 6.000 ton tackjärn per år och med den modernaste utrustningen. Denna masugn var i drift till i mitten av 1940-talet.

Modernisering som kostade miljoner

På grund av lancashirejärnets tillbakagång på världsmarknaden till förmån för götmetallen fann bolagsstyrelsen det nödvändigt att modernisera framställningen av järn. I Horndal anlade man ett martinvalsverk samt i Näs uppfördes ett elkraftverk. Man hade räknat att detta skulle kosta 716.000 kronor men slutsumman blev 2.365.000 kronor, detta finansierades med lånemedel.

Svenska Handelsbanken

Svenska Handelsbanken bildades 1871 efter en splittring inom Stockholms Enskilda Bank. Svenska Handelsbanken var Horndals kreditgivare. Michaeli var en av den nya bankens grundare med ett starkt inflytande, efter en bankkris 1887 avsåg han sig omval till bankstyrelsen. Banken övertog 110 horndalsaktier i samband med denna kris och fick på detta vis ett ännu större inflytande över Horndals görande och låtande.

Konsul Bohman företagets chef

Därefter kom konsul Knut Bohman⁴ till företaget och blev dess chef. Denne var ägare av förlags- och exportfirman J. S. Billing & son, som även var Horndals förläggare och järnexportör. Konsul Bohman var ledamot i ett flertal styrelser, så blev han även invald år 1893 i Handelsbankens styrelse tillsammans med bankiren Louis Fraenkel⁵. Bohman köpte upp en stor del av aktiestocken och blev år 1903 invald som ordinarie i Horndals

⁴ Knut Bohman, född 24/10 1847 i Stockholm. Började som bokhållare och prokurist hos firman J S Billing, Bohman blev efter några år (1886) ensam ägare till nämnda firma.

⁵ Sveriges Befolkning 1890, finns en Louis Franckel född 1851 i Tyskland, bankir, år 1900 stavas namnet Fränkel, troligen samma person.

styrelse tillsammans med O. Larsson som också satt i Handelsbankens styrelse och därefter blev dess verkställande direktör.

Efter hårda inre strider övertog Bohman posten som disponent för Horndal, samma år efter att ha utmanövrerat Filip Bergendahl d.y. Striden gällde vem som var vållande till den ekonomiska förlusten som Horndal hade lidit i och med ingången av det nya seklet, Bohman ansåg att Bergendahl var den vållande. Styrelsen som hade fått i uppgift att utreda det hela ansåg att förlusten berodde på det tunga ränteläget och kostsamma investeringar under 1885-1915. Det var stora investeringar som gjordes mellan dessa år. Den nya hyttan från 1885 försågs med 15 lancashirehärdar. Den andra stora utbyggnaden i Horndal innebar övergång till martinprocessen, allt detta stod klart år 1899. Man byggde även ett av landets största elkraftsverk i Näs som försåg brukets alla delar med kraft i överflöd. Oavsett vad styrelsen hade kommit fram till lyckades Bohman få Bergendahl på fall och övertog själv posten som disponent. Det gick inte bättre med den nya disponenten utan bruket fortsatte att gå med förlust de kommande åren.

Nu var landet inne i en period med prissänkningar och avsättningssvårigheter och

bruket drogs med stora kostnader. Här räddades Bohman och bruket av ett krig, första världskriget!

En 330-års bruksepok

Hyttan i Näs blåstes ner 1925 och hela Horndals existens stod på spel under hela 1920- och 1930-talet. År 1927 blev Fagerstakoncernen ägare till Horndal. I början av 1970-talet arrenderades Horndal av Boxholms AB. Vid arrendetidens utgång trodde man i Horndal att Boxholm skulle köpa bruket men torsdagen den 27 oktober 1977 meddelade Boxholms AB att de avsåg att avveckla sitt åtagande i Horndal. Efter 330 år var Horndals bruksepok slut.

Källor:

Bylén, Sten; *Hyttan i Horndal*
 Fahlroth, S; *Horndals-verken förr och nu*, 1891
 Lannergård Gull - Lundquist, Bengt; *Horndals bruk och storstrejken 1909*, Proseminarieuppsats för tre betyg vid ekonomisk-historiska institutet, VT 1970
 Norberg, Petrus, *Avesta under kopparbrukets tid*
 Tegmyr, Nils; *Horndals bruk 1815-1915*,
 Uppsats i Historia AB1, Linköpings högskola 1975
 Tegmyr, Nils; *Horndals bruk. Från hammarsmedja till modern stålindustri*, Folkarebygden 1975

Jerntillverkning i Horndal

- 1657 började järntillverkningen att bedrivas efter en bestämd plan uti den s.k. "öfre hammaren" – den nedre hammaren var då och ända till 1666 i bergsmansgubbarnas ägo.
- 1848 oinskränkt smidesrätt
- 1854 förändrades två av de gamla tyskhärdarna till franche-comtéhärd och en räckhärd
- 1859 nedrevs de sista tyskhärdarna och uppfördes i stället en lancashirehärd och en räckhärd
- 1861 borttogs franche-comtéhärdarna och uppfördes ytterligare två lancashirehärdar och en räckhärd
- 1863 uppfördes ytterligare en lancashirehärd och vällugn
- 1876 uppbyggdes lancashiresmedjan och försågs med ångverk i och för drivande av ånghammare vid tillfällig vattenbrist, samtidigt ökades härdarnas antal till sex. För att kunna förse alla dessa härdar med tackjärn hade Näs masugn året förut blivit färdigbyggd.
- 1880 tillkom ytterligare en härd
- 1882 ytterligare två härdar, totalt antal nio. Samma år färdigbyggdes Näs valsverk. Utvidgades ytterligare lancashiresmedjan med tre härdar jämte ångpanna
- 1882-84 blåstes även i Hede masugn, varefter allt arbete där nedlades
- 1885 Valla masugn nedbrunnen, färdigbyggdes Horndals masugn och pådrogs den 17 oktober, från vilket tid densamma varit i oavbruten verksamhet
- 1886 ytterligare tre härdar, varigenom densamma nu inrymmer femton härdar
- 1887 uppsattes smältstyckevalsverk
- 1890 vid årets slut uppgick den arbetande personalen vid verken till 420 man, varav vid Horndal 260, vid Näs 125 och vid Valla 35 man. Mantalsskrivna män, kvinnor och barn vid Horndal 850, vid Näs 305 och vid Valla 160 personer. Personer vid de utarrenderade egendomarna är inte inräknade.

Källa: Fahlroth, S: *Horndals-verken förr och nu*, Uppsala 1891

Anders Lind – en landbonde under Horndals bruk

av Georg Johansson

U ndertecknad har i sin ägo en avräkningsbok mellan Horndals bruk och dess landbonde i Bagghyttan, Anders Lind. Det är en mycket intressant läsning, och med hjälp av denna bok samt By kyrkoarkiv skall jag försöka ge en bild av en landbondes liv i mitten av 1800-talet.

Anders Lind var född i Falun 1804, hans far var soldat med namnet Gångare. När, och varför, Anders Lind kom till By socken är inte känt. År 1826 var han dock dräng i Säfsbo hos Anders Jansson. I granngården hos Jan Andersson fanns en piga, Maria Jansdotter, född i Valla nyårsdagen 1806. (Anm.: hon var syster till min farfars farmor.) Ungdomarna träffades tydligen, tycke uppstod, och 1828 gick de till prästen. Den 27 maj detta år gifte de sig, och med i boet hade Maria den "oäkta" sonen Jan, 4 år.

1829 var Anders Lind dagkarl hos Per Ersson i Horndals by, men flyttade samma år till Horndals bruk. I mars 1835 blev han sedan landbonde i Bagghyttan. I avräkningsboken med bruket saknas några blad i slutet, men i boken kan man följa hans liv i Bagghyttan fram till 1863. Troligen lämnade han över landbogar den omkring 1866 till sonen Claes. Anders Lind dog i Bagghyttan 1885, hustrun Maria var då död sedan 1879. Makarna hade 10 barn samt hustruns oä son Jan, och ättlingar finns fortfarande i Horndal och på andra platser.

Men nu till avräkningsboken. Som landbonde under bruket tog Anders ut sina förmödenheter i bruksmagasinet. Alla uttag är noterade i avräkningsboken. Dessutom en del kontanta ersättningar som bruket erlade under årens lopp. T.ex. ersättning för en slipsten med 7 Rdr 24 skill och 4 Rdr 24 skill för liar som Anders köpt i By kyrkby. Första uttaget på bruksmagasinet sker redan den 16 mars 1835 med 24 kappar råg och 8 kappar korn. I april tar han ut ytterligare 24 kappar av vardera råg och korn, men också 2 skålpund salt och

3 skålpund strömming. Det behövdes ju spannmål till både bröd och såning, annan mat i huset, liar till skörden och en slipsten att slipa dem på. Första året i Bagghyttan måste han dock köpa både svahö och gödsel, som bruket betalade och förde upp på räkning. Totalt tog han första året ut varor och annat för 133 Rdr 4 skill 2 runst. Inkomsterna var däremot små första året, i avräkningsboken finns infört 24 skill för handbokning vid Valla hytta av 3 tunnor "Betzbergs" malm, och 36 skill för utförda 4 ½ mansdagsverken. Då fick han bättre betalt av bruket att gå till Hedemora med ett brev eller hela 1 Rdr 24 skill. Men det tog säkerligen en hel dag eller mer att gå fram och tillbaka. Gissningsvis gick han då över Jelken, Pålbenning, Jönvik, Grådö och till Hedemora. Resultatet första året blev en skuld till bruket på mer än 130 Rdr. Så fortgår det år efter år. Anders Lind tar ut råg och korn, salt och strömming m.m. men också kontanter som bruket lämnar och noterar. T.ex. år 1836, då bruket noterar Anders för inrop på auktioner i Bagghyttan och Horndals by, samt på auktion i Ingeborgbo, där Anders ropar in en häst för 60 Rdr. Totalt blev det auktionsskulder på 296 Rdr. Bruket betalar också Bagghyttan åvilande hemmansräntor, avgifter till kyrkan och präst m.m. samt för samvetsgrant upp allt detta i avräkningsboken. Inkomsterna är i regel små, forkörning av kol och malm, 4 Rdr för att köra 400 murtegel från Rörshyttan o.s.v.

År 1863, sista året som finns kvar i avräkningsboken, hade Anders Lind skuld till Horndals bruk på 2.005 Rdr 35 ½ skill. Efter nära 30 års slit bland Bagghyttans stenbackar, med malm- och kolkörning, och dåligt betalda dagsverken vid bruket i Valla och Horndal!

Om sonen Claes som tog över Bagghyttan även ärvde skulderna förmåler inte avräkningsboken.

Så var det i den gamla goda tiden!

Georg Johansson, Horndal

Fynd i Dalahörnan Avesta bibliotek

När jag botaniserade bland böcker och artiklar som finns på Avesta bibliotek fann jag ovanstående artikel som vår första sekreterare i föreningen har skrivit. Artikeln är skriven av Georg Johansson, som var med och bildade Folkare Släktforskarförening för drygt 20 år sedan. Denna artikel ger en bild av hur en landbonde kunde ha det under Horndals bruk.

Birgitta Larhm

Program våren 2008

Februari

måndag 18
kl 18.00-20.00
föreningslokalen

Öppet Hus

onsdag 27
kl 10.00-15.00
föreningslokalen

"Prova på att släktforska"
För ungdomar under Sportlovsveckan

onsdag 27
kl 18.30
källaren SV

Årsmöte
Lars Östlund: "Bruksvandring i Folkare"

Mars

tisdag 4
kl 18.00-20.00
föreningslokalen

Öppet Hus

lördag 29
heldag

Släktforskarnas Hus, Leksand
Förhandsanmälan senast den 14/3

April

onsdag 9
kl 18.00-20.00
föreningslokalen

Öppet Hus

tisdag 15
kl 18.00
Avesta bibliotek

Föreläsning: Leif Olofsson, Säter
"Bruken i Husby"

Maj

torsdag 8
kl 18.00-20.00
föreningslokalen

Öppet Hus

tidpunkt meddelas
senare

Studiebesök: Engelsbergsarkivet
högst 20 personer

Juni

se sid 11

Släktforskarvecka, förlagd till Avesta

Forskarvecka i sommar

Forskarvecka mellan den 23 – 27/6-08. Vi vänder oss närmast till dig som är intresserad av släktforskning i södra Dalarna, norra Västmanland och östra Gästrikland. Du behöver ha grunderna i forskning men kanske inte har hållit på de senaste åren.. Vi vänder oss *inte till nybörjade* utan till relativt självgående personer. Forskarvärd kommer att finnas i lokalen under veckan.

<u>Forskarvecka</u>	måndag 23 – fredag 27 juni 2008
<u>Deltagare</u>	8 – 10 personer
<u>Mikrokort</u>	finns för församlingarna i södra Dalarna, norra Västmanland, östra Gästrikland. <i>Se vår hemsida.</i>
<u>Avesta bibliotek</u>	dator för uppkoppling mot Genline för våra besökare

Förslag till utflykter

Avesta	Kyrkan – Gamla byn – Jularobomuseet – Koppardalen – Visentparken
By	Kyrkan – By gammelgård – Bruksparken Horndal
Folkärna	Kyrkan – Karlfeldts grav – Folkärna hembygdsgård – Glasmuseet – Hyttbäcken – Tolvmansgården
Grytnäs	Kyrkan – Grytnäs gammelgård – Gisselbo

<u>Studiebesök</u>	Avesta kommunarkiv Hedemora kommunarkiv Säters kommunarkiv Kyrkornas gravregister / kyrkogårdar
--------------------	--

<u>Boende</u>	Vi kan lämna förslag på boende t.ex. hotell, stugor, vandrarhem Hämtning vid Krylbo järnvägsstation kan ordnas
---------------	---

Administrativ kostnad: 100:-/person (inkl. kaffe/te, för- och eftermiddag)

Kostnader för hämtning, utflykter, kost och logi tillkommer

Folkare Släktforskarförening
Styrelsen

<i>Besöksadress</i>	<i>Postadress</i>	<i>Telefon</i>	<i>e-post</i>	<i>Hemsida</i>
Myrgatan 3 774 31 Avesta	c/o SV Box 1 774 21 Avesta	0226-510 59 0226-558 94 kväll 0226-556 02 kväll	folkare.fsf@tele2.se	bisonsteeldesign.com/folkare

Om Afwesta Crono-Bruk

av Barbro Vikström

"Afwesta Crono-Bruk, som så wäl för dess många Kopparwärkstäder, som för den ansenlige inkomst Cronan åhrligen deraf hafwer, wida är bekant, ligger i Kopparbergs höfdingdöme, Näsgårdz län¹ och Grytnäs Sochn." Så inleder Anton von Swab (1702-1768) "Thet Första Capitlet" i sin berättelse om Avesta kronobruk som skrevs 1723. Bruket, som idag är mer *bekant* för sitt rostfria stål än för sin kopparplåt, hade vid tiden för Anton von Swabs besök hunnit få ganska många år på nacken och hade genomgått flera ägar- och bruksledarbyten.

Det mesta av den koppar som bröts i Falun skeppades som råkoppar till Tyskland och Holland för att renas där. För att minska beroendet av andra länder och förbättra det ekonomiska utbytet inrättades 1621 kopparverket i Säter och några år senare ett myntverk. Det fungerade inte så bra och en olycka i maj 1625 blev början till slutet. Vårfloden tog då med sig hela anläggningen och nio människor fick sätta livet till.

Govert Silentz (1556?-1652)

Nu vändes blickarna mot Avestas forsar och stora skogar. Det var närmare till Västerås och Stockholm dit de färdiga produkterna skulle levereras. Och för dessa frakter behövdes de närboende bönderna men också för att tillräckligt med träkol skulle framställas. Riksrådet Karl Bonde, bergmästaren Georg Grissbach och landshövdingen Petter Kruse besiktigade området och kronan gav sitt godkännande så 1636 köpte det nybildade Kopparhandelskompaniet in marken vid forsen. Uppdraget att bygga det nya verket gick till den 80 år gamla myntmästaren Govert Silentz² som till sin hjälp hade de två sönerna Wellam³ (Vilhelm) och Wolter⁴. De tyskar som Silentz tagit till Säter fungerade som bygglärdare över soldater, finnar och dalfolk. Govert Silentz son, Wolter, höll egen handelsbod och handlanden Petter Jung i Hedemora hade också etablerat sig i Avesta. Där tillhandahölls för arbetarna "öl, brännvin och andra matpersedlar".

I september 1638 garades den första kopparen i Avesta. Den första månaden producerades inte så

mycket, endast 30 skeppund. Men tonnaget ökade ganska snabbt för under oktober garades 882 skeppund, alltså omkring 100 ton. Men det var inte bara frid och fröjd. Innan bruket var helt färdigt kom Govert Silentz i onåd. Inspektoren Erik Johansson Balk hade nog en del i detta p g a den skrivelse han skickade till kronan där han baktalade Silentzarna. Govert Silentz fick lämna sin tjänst som bruksföreståndare och hela hans egendom konfiskerades.

Erik Johansson Balk (-1662)

Erik Johansson⁵ fick tjänsten som brukets föreståndare efter Silentz och innehade den från 1640 till Markus Kock tog över ansvaret nyåret 1642. Man känner inte till så mycket om verksamheten under hans tid men möjligen uppförde han en kopparhammare. Silentz hade byggt tre och när Kock tillträdde fanns det fyra. Johansson tjänstgjorde därefter som kronans inspektor i Avesta fram till 1654. Han hade fått kronohemmanet Mesta på livstids frihet och där bodde han sedan han förlorat sin befattning. Han var angelägen om ett nytt jobb i kronans tjänst men det lyckades inte. I stället utnämndes han till tullförvaltare i Marstrand men lönen där var inte särskilt stor. Han verkar ha bombarderat ämbetsverken med skrivelser under hela sin livstid.

Markus Kock (1585-1657)

Kopparhandelskompaniet tvingades 1641 att sälja bruket i Avesta. Köpare var Falu stad och Stora Kopparbergs Bergslag som fick betala 18.000 riksdaler. Falun fick stadsrättigheter 1641 som också innefattade Avesta. Vid kämnärsrättens första sammanträde står det bl a i protokollet: "*Hennes Kongl. M:tt nådigst förordnat, at Afwesta skall her efter wara hållit för en Stadhs fleck och lyde under Fahlu stadh medh hwilket det skall Stadsrättighet participera och näst wälb:ne Landshövdingen af des Magistrat blifwa dirigerat och förestådt.*"

De nya ägarna arrenderade ut bruket till Markus Kock⁶ som liksom Silentz hade ett förflutet som myntmästare i Säter. När Kock tog vid lät han bygga om bruket helt och hållet och den norra kanalen grävdes "*en stor grav igenom hälleberget av nyo bränd är, genom vilken vattnet till hamrarne föres med en dubbel hålldamm wäl försedd, nock en*

¹Näsgårds län i Dalarna omfattade socknarna Husby, Hedemora jämte staden, Garpenberg, Folkärna, Grytnäs med Avesta samt By.

²Govert Silentz f omkring 1556 i Stockholm, d 1652, begravnen i Säter

³Wellam Silentz d 1659 i Säter, borgmästare där 1649-1659

⁴Wolter Silentz d 1670 i Säter, efterträdde Wellam som borgmästare

12 | An-Siktet 1/2008

⁵Erik Johansson Balk d 1662 i Marstrand

⁶Markus Kock f 14 febr 1585 i Liège, d 20 nov 1657 i Avesta

grav igenom holmen, såsom ock en bigrav ifrån älven ...". Kock var en driftig karl och med egna medel uppförde han bl a myntverk, skärverk, kvarn och såg. Han köpte också upp andelar i bruket och kom med tiden att äga en stor del av bruket som han arrenderade. Han var "den största och förnämaste participanten uti garmakeriet". Omkring 1650 var kopparbruket som störst och det är vid den tiden som mängder av kopparplåt levereras till Frankrike för att bli tak på slottet i Versailles.

Del av norra kanalen jan 2008 (foto B Vikström)

Men nu vaknade Erik Johansson igen. 1652 skickade han en skrivelse till Kungl. Maj:t där han ondgjorde sig över att Kock hade för stora inkomster. Denne blev dock inte svaret skyldig. Han skrev att det var Johanssons fel att kronan måste lämna bruket till Bergslaget för utarrendering. Anklagelserna hade skett "av partikular hat och avund" och Johansson kunde icke kalkylera.

Ärendet behandlades flera gånger av kammarkollegiet som slutade med att Kock fick sitta kvar i Avesta hela kontraktstiden ut. Johansson uppmanades att "alldeles upphäva och döda all split och oenighet mellan honom och Kockarna".

Den 10 november 1652 erkände Kungl. Maj:t Kocks äganderätt till manufakturverket och myntet som han själv bekostat. Och samma år den 27 november bekräftade drottning Kristina arrendekontraktet.

Elisabet van Eijk (1598-1665)

Isak Cronström (1620-1679)

Markus Kock dog 1657 och hans änka Elisabet van Eijk⁷ övertog bruket tillsammans med sonen Isak. Karl X godkände överlåtelsen 1659 och samtidigt tecknade han fullmakten för Isak Kock⁸ att vara myntmästare. Bruket ansågs inte behöva några nya byggnader men fick tillstånd till utvidgningar och förbättringar. Tidigare tillverkades bara myntplåtar, kittelbleck och takbleck men nu anlades en fullständig manufakturverkstad. Det var naturligtvis

⁷ Elisabeth van Eijk f 21 okt 1598 i Danzig, d 3 maj 1665 i Avesta

⁸ Isak Kock Cronström f 20 maj 1620, d 12 sept 1679

inte populärt. Stockholms kopparslagare såg till att högvakten arresterade de två kopparslagare som Isak anställt. De klagomål som hade framställts till Kungl. Maj:t resulterade i att Kock bara fick bedriva grosshandel. Minuthandel fick endast ske i Avesta.

1663 återkallade Kungl. Maj:t bruket under Bergslaget. Delägarna klagade 1665 i ett brev till rikskanslern men var trots det tvungna att lämna ifrån sig bruket.

1666 adlades Markus Kocks arvingar till Cronström och samma år gick kontraktet med Kocks änka ut. Men året därpå fick Isak Cronström och hans medarvingar ett nytt kontrakt som gällde t o m 1673. Där uttrycks tillfredsställelse med Cronströms och hans moders skötsel av bruket.

Nya turer

Nu var det dags med nya turer kring äganderätten. Kronan återtog bruket. Kontraktet mellan Cronström och Bergslaget var brutet. Nytt kontrakt mellan Cronström och kronan. Han fick egentligen bruket som pant. Bergslaget ville ha tillbaka äganderätten. Riksrådet Lorentz Creutz⁹ löste in panten. Han fick också ersätta familjen Kock för myntverket med tillhörande verkstäder som ju var deras egendom. Bergslaget fick löfte att återfå bruket efter pantningstidens utgång som beräknades till ca 20 år.

Creutz hade associerat sig med riksrentmästaren Börge Cronberg och de tog in Isak Cronström som delägare och han blev också Directeur. De tre delägarna hade nu var sin tredjedel. Ytterligare tre delägare togs in, nämligen Abraham Cronström¹⁰, Johan Funck¹¹ och Joel Gripenstierna¹², tidigare Ekman som nu blir brukets Directeur. 1673 lämnar bröderna Isak och Abraham Cronström bolaget. Det gör också Joel Gripenstierna och det blev Funcks tur att bli brukets Directeur. Det gick två år och då löste Funck och Isak Cronström in de andelar i panten som tillhörde Creutz och Cronbergs änka. Johan Funck hade nu 2/3 av bruket och Isak Cronström 1/3. Båda dog 1679 och deras änkor tog över.

Elisabet Funck (1642-1719)

Kristina Cronström (1632-1708)

Elisabet Funck¹³ och Kristina Cronström¹⁴ tog alltså över arrendet 1679. Ännu en gång diskuterades

⁹ Lorentz Creutz d 1 juni 1676

¹⁰ Abraham Cronström f 1640, d 1696

¹¹ Johan Thomasson Funck f 17 dec 1630, d 12 jan 1679

¹² Joel Ekman Gripenstierna f 9 april 1637, d 26 aug 1697

¹³ Elisabet Funck f 16 juni 1642, d 25 juni 1719

¹⁴ Kristina Cronström f 1 maj 1632, d 1 maj 1708

äganderätten till bruket. Kammarkollegiet yrkade att det skulle återgå till kronan. 1682 bestämdes att kronan var brukets rätta ägare. Fruarna Funck och Cronström stred för sina rättigheter men 1685 fick de lämna bruket. Då söktes en ny arrendator. Samma fruar anmälde sitt intresse och efter många om och men så slutade det med att fru Funck blev ensam arrendator.

När kontraktsvillkoren diskuterades fordrade hon att inga borgare skulle få finnas i Avesta och att stadsrättigheterna skulle dras in. I andra skrivelser uppmanade hon myndigheterna att rensa ut alla som inte behövdes för bruket ”*enär de voro till hindern och förstörde skogen utan att kontribuera något nämvärt till Kungl. Maj:t och kronan*”. Hon räknade med att utan andra köpmän så kunde bruksboden öka intäkterna. Köpmännen protesterade men det hjälpte inte. I början av 1688 anmodades borgarna att flytta och då ”*äro de inkomne med stora kvereller och lamentationer över den olägenhet och ruin, som de igenom samma flyttning se sig utiråkandes warda*”. Stadhs flecken varade från 27 oktober 1641 till den 16 mars 1688.

När kontraktet gick ut 1694 förklarade Elisabet Funck att hon inte ville arrendera bruket längre för hon ansåg sig förlora mycket pengar. Däremot önskade hon att sönerna Karl och Gustav¹⁵ Funck skulle överta arrendet och så blev det också. 1699 hoppade de av eftersom arrendesumman var för hög och det var ständiga dispyter med Bergslaget.

Bergslaget

Ingen var villig att arrendera bruket så fr o m år 1700 arrenderade Bergslaget själv bruket. Det var tänkt att avtalstiden skulle vara tre år men kom att vara till 1777. Kronans inkomster från bruket blev sämre med åren så det blev nödvändigt att sälja och Bergslaget fick förhandsrätt till köpet. 4 juni 1777 förklarade Kongl. Maj:t i nåder att Avesta Krono Bruk med allt, rättigheter och egendomar, skulle med full äganderätt försälas till Stora Kopparbergs Bergslag. Äntligen, kan man tycka.

Men sen gick det bara utför med bruket. 1833 flyttades kopparmyntningen till Stockholm och Bergslaget befriades från den skyldigheten. Bruket var dåligt underhållet och blev alltmer förfallet. Från 1830-talet och framåt kom flera förslag att sälja bruket. Ett garmakeri anlades i Falun 1862. Bergslaget begärde att bli fri från skyldigheten att hålla verkstäder i Avesta. Garningen forsatte till 1872 och lades alltså ned utan att ha fått den begärda befrielsen. 1872 köpte Hjalmar Petré bruket. Inte förrän 1885 upphävdes skyldigheten och då var det Avesta Jernverks AB som ägde bruket.

Kopparbrukets chefer

Bruksföreståndare

Govert Silentz	1636-1639
Erik Johansson Balk	1639-1641

Direktörer

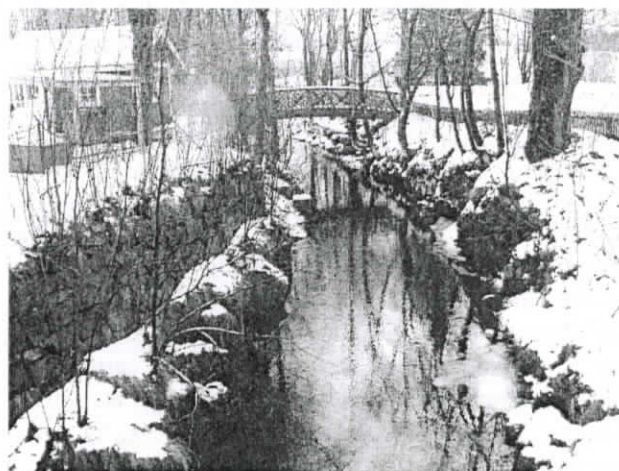
Markus Kock	1642-1657
Isak Cronström	1657-1670
Joel Gripnstierna	1671-1673
Johan Funck	1673-1679
Elisabet Funck och	
Kristina Cronström	1679-1685
Elisabet Funck	1686-1694
Gustav Funck	1694-1699

Under Bergslagens tid:

Harald Lybecker d ä	1700-1714
Anders Swab d ä	1714-1730
Samuel Troili d ä	1730-1758
Per Hedenbladh	1758-1788
Bernhard Berndtsson	1788-1794
Anders Pihl	1794-1834
Gustav Sebastian Tham	1835-1851
Erik Bergman	1852-1869

Källor:

Andersson Roland: *Gamla Byn i Avesta*
 Ingmar Axel: *Markus Kock i Folk i Folkarebygd*
 Kåks Helena: *Avesta. Industrierbete och vardagsliv genom 400 år*
 Norberg Petrus: *Avesta under kopparbrukets tid*
 Sjungargård Birger: *Govert Silentz i Folk i Folkarebygd*
 von Swab Anton: *Avesta kronobruk*
 Widstrand Hugo: *Näsårds Län i Dalarna*

Norra kanalen sedd från Kyrkogatan mot Hyttan.

(foto B Vikström)

¹⁵ Gustav Funck f 24 dec 1670, d 12 sept 1736

Slagsmål i bruket

Kopparskrivaren Petter Rybeck kom på morgonen den 12 apr. 1742 efter en genomvakad natt trött och sömning hem till Avesta. Han hade under natten kuskat från Bäsinge gruva och icke fått tid att sova något. Därför var han tämligen olustig hela dagen, vilket ock syntes på hans ögon. På eftermiddagen gick han ned i bruket men råkade där ut för en kopparslagare, som hyste agg till honom. Orsaken därtill var följande:

Mäster Sellgren hade en lärpojke vid namn Isak Hansson, vilken icke ville stanna kvar hos mästaren. Pojken påstod, att han redan hade lärt allt, vad Sellgren kunde meddela honom, och därför ville han nu flytta till en annan verkstad. Han hade ock vid tillfälle, då han mött Rybeck, begärt, att denne skulle hjälpa honom. Men Rybeck hade hänvisat honom till brukschefen, geschwornern Per Leijel. Emellertid hade Sellgren fått för sig, att Rybeck hade sökt hjälpa ynglingen, och blivit synnerligen förargad däröver. Antagligen hade han också på tidens mustiga språk låtit Rybeck veta detta.

Nu på aftonen den omtalade dagen kom Rybeck ned i bruket med en bössa. Han ville låna sig något verktyg, varmed han kunde krafsa ut den en del sparvhagel. Eldvaktaren förbjöd honom dock att taga bössan med sig in i bruket. Han tog i stället själv hand om den och skickade hem den till Rybecks hus. Men denne fortsatte ned till kvarnen för att hos mjölnaren Långberg låna det åstundade verktyget.

Under tiden hade ryktet spritt sig, att Rybeck hade kommit ned i bruket med en bössa. Sellgren, som hade ont samvete, trodde, att det gällde hand liv. Han sände därför bud hem till Rybeck efter bössan och tog henne själv i förvar.

Något senare kom Rybeck in i Sellgrens verkstad med några blybitar i handen för att låna en stöpslev, och då skedde sammandrabbningen.

I stället för att svara Rybeck på hans hövliga fråga, anföll Sellgren honom med anklagelser för att hava tubbat lärgossen ifrån honom. Till att börja med svarade icke Rybeck, men slutligen sade han: "Fanen tubbar någon gosse ifrån dig och ej jag". Sedan gick han in i kopparslagare Fröbergs verkstad för att där få tag i en stöpslev. Sellgren följde dock efter honom, och där inne blev det "mycket sorl och dån". När de återkommit till Sellgrens verkstad, övergick grälet till handgripligheter, så att Rybeck erhöi flera sår och ramlade omkull. Sellgren skällde då ut honom och kallade honom "fyllburker" samt påstod, att han var drucken, vilket vittnena intygade vara osanning. Rybeck såg visserligen sömning ut, medgävo de, men detta skyllde också de på nattvaket.

Emellertid hade Rybeck nu blivit klarvaken och så varm i kläderna, att han uppmanade Sellgren att följa med sig ut ur bruket, som var ett "privilegerat rum" så skulle de ytterligare samspråka på ett mera slående sätt, en uppmaning, som Sellgren försiktigtvis icke följde. I stället brukade han munnen och ropade: "Gå du i din verkstad, din fyllbytta, och kom ej hit! Du sätter gossar för dig att skriva, vilka skriva q för u och tu för sju. Om jag vore en sådan ståndsperson som du, så skulle jag väl hålla mig bättre".

För detta ställdes nu Sellgren inför bergsrätten, som dömde honom till böter, nämligen för överfallet till 40 mark smt eller 10 daler, för såren till 7 dr smt och för okvädningsord till 6 mark eller 1½ dr smt; de två senaste posterna fördubblades så att de tillsammans blevo 17 dr smt. Dessutom fick han betala Rybeck 30 daler kopparmynt. Alltsammans steg således till 111 daler kopparmynt eller omkring en fjärdedels årsinkomst.

Källa:

Norberg Petrus: *Avesta under kopparbrukets tid*, del 2, sid 1138f

Märkliga händelser

Kopparskrivaren Petter Rybeck, född år 1705, gift år 1738 Kristina Vestman, avlat i äktenskapet ett barn, som längst före detta blivit dött. Han har varit mycket oförmögen att färdas på vattnet och omkom på det bedrövliga sättet, att då han den 23 sistlidne augusti bevisat kyrkoherdevalet i Grytnäs kyrka, gick han på hemvägen åt Månsbo, och där då ej fans annat fartyg än en ökstock utan åror eller roder, sköt han sig över älven men blev av strömfåran tagen och förd neder i forsen, då folket

sett honom kasta gårdslestången ifrån sig, falla på knä mitt i ökan och fatta med en hand i vardera ökebrädden, varpå han fördes neder i forsen och blev ej mera sedd; igenfants den 2 sept. nere vid Lilla Krylbo ägora och begrovs den 4 sept., 56 år gammal.

Källa:

Norberg Petrus: *Avesta under kopparbrukets tid*, del 2, sid 681

Några föregångare till Hasselbergare i Avesta

av Jörgen Vessman

Sedan några år tillbaka har jag intresserat mig för en ana i Avesta med namnet Stina Regina Hasselberg Göransdotter. Hon hade tre syskon, vilket klart framgår av en notering i Avesta AI: 1 p15. Den ende brodern var Petter Göransson. Han finns med i den utredning som Birgitta Larhm presenterade i An-Siktet nr 2 juni 2001 om Johan Gustaf Hasselberg – en allkonstnär. Eftersom kyrkböckerna inte börjar förrän kring 1760, så kommer man inte längre bakåt den vägen. Petter var född 1724 och Stina Regina 1714. Petter noterades som kopparsmedsdräng och kopparsmed. Stina Regina var gift med hammarsmeden Olof Gabrielsson född i Lerbäcken, Folkärna. Men varifrån kom fadern Göran? Namnet Hasselberg började tydligt användas någon gång under första halvan av 1700-talet bland denne Görans barn.

I stället för kyrkböcker finns det en viss möjlighet att komma fram med hjälp av mantalsuppgifter. Jag

har gjort ett försök med uppgifterna från 1780 till 1670. Jag hade i början ett problem att tyda det skrivna namnet Göransson då det ofta stod som Görson i hastigt hopkommen stil. För att hålla reda på var man befann sig bland brukets arbetande var tillhörigheten till en grupp under en inspektor eller mästern viktig. Indelningen i kvarter, vilket var regel mellan 1670 och 1702 hjälpte också till. Det gällde att för varje år fastlägga att vederbörande ana fanns inom samma grupp eller kvarter och det har oftast stämt förvånansvärt bra. Mellan 1670 och 1678 fanns de i Tårgkvarteret, 1679 till 1695 i Mynt och Torgkvarter och 1697 till 1702 i Myntkvarteret. Därefter fann man dem i en förteckning som omfattade alla men man kunde ändå urskilja ett gäng av bekanta namn för varje årgång. Ett utdrag från alla dessa mantalsuppgifter ger följande konklusioner:

- 1780 Petter Göransson utflyttad. Carl Hasselberg, en son, finns på raden efter.
 - 1781 Hustrun i mantal
 - 1773 Hustru och son, men "man osund"
 - 1751 Petter Göransson, man och hustru
 - 1750 Petter Göransson, endast 1 man, således gift detta år
 - 1743 Göran Hansson, man död "son tienar"
 - 1743 Petter Göransson, en man, således bör Göran Hansson vara död efter 1742
 - 1739 Jöran Hansson, en man och en dotter, "hustru siuk"
 - 1738 Göran Hansson, en man och en kvinna, hustrun dör efter 1738
 - 1702 Jöran Hansson, man och kvinna i mantal, vilket innebär att Jöran Hansson tar över efter fadern 1701
 - 1698-1701 Hans Jansson änklings, en son i mantal, således är Hans Jansson död efter 1697
 - 1697 Hans Jansson, man, hustru och son i mantal
 - 1692 Hans Jansson, man och hustru i mantal
 - 1688 Jan Jansson, en son och en sonhustru, 1686 tar Hans Jansson över
 - 1686 Jan Jansson, en son och en sonhustru, således efter 1685 dör Jan Jansson
 - 1685 Jan Jansson, en man, en son, en sonhustru och en dräng
 - 1678 Jan Jansson, en man, en son och en sonhustru, gårmakare
 - 1672 Jan Jansson, en man, en kvinna, en son och en dotter, således blir Jan Jansson änklings efter 1672
 - 1670 Jean Jeansson, en man, en kvinna, en son och en dotter.
- Detta är första noteringen av Jean eller Jan.

På detta sätt har det gått att få fram tre generationer före syskonen Hasselberg. Om någon av männen hade haft samma förnamn som några kolleger i samma generation hade det knappast varit möjligt att dra dessa slutsatser. Det kan tyckas anmärkningsvärt att ingen av dessa tre män finns omnämnda i Petrus Norbergs bok. Det gör annars flera av deras kamrater i den omedelbara närheten i mantalsförteckningen t.ex. Pomp, Nyman, Tack eller Klensorg. Första noteringen för Jan Jansson

står i mantalet som Jean Jeansson, vilket skulle kunna innebära en fransktalande härstamning, dvs en vallon.

En möjlighet att finna stöd för denna slutledning om dessa tre anor kan man söka i kyrkans bänklängder. Det finns 8 längder för denna period mellan 1772 och 1670. En undersökning av dessa stöder praktiskt taget alla detaljer i uppgifterna från mantalet ovan. I stället för kvarter och grupperingar gäller nu bänkar och rader med mans- och

kvinnosidor från olika delar av kyrkan. Uppenbarligen följde bänkplatsen generation efter generation där förmodligen samma uppgifter gick från far till son, kopparsmed eller gårmakare. Två av anorna var gårmakare, Jean Jeansson enligt

mantal och Göran Hansson enligt bänklängder. Den vallonska stavningen nämnd ovan finns inte i bänklängden för samma tid utan där står det Jan Joansson om jag läst rätt.

Följande tavla skulle kunna ställas upp för dessa anor:

Generation I

Göran Hansson, gårmakare, död efter 1742

Barn:

Göransdotter Hasselberg, Stina Regina, född 1714, död 1788

Hasselberg Sara, född 1719

Göransson Petter, född 1724, gift 1750, död 1788

Hasselberg Elisabet, född 1734

Genration II

Hans Jansson, död efter 1697

Generation III

Jan Jansson, gårmakare, död efter 1685

Jag tar tacksamt emot synpunkter på detta.

Jörgen Vessman e-post: jorgen.vessman@alfa.telenordia.se

Silfhytteå ödebruk

av Barbro Vikström

Tre herrar, Constans Colvin och Hans Guldsmed från Falun och Peter Kroeger från Gävle, anlade omkring 1680 en ugn för att smälta silver och platsen de valde för ändamålet var vid fallet mellan sjöarna Fullen och Grycken. Från början kallades platsen Silverhytteå men det ändrades med tiden till Silfhytteå. Det blev ingen succé precis eftersom det "uti berget var stark järnbinda och malmslagen kunde ej skiljas". Ett sågverk anlades i mitten av 1700-talet och Stjärnsunds bruk uppförde 1787 en masugn som byggdes av masmästaren Dandanell vid bruket i Valla. Malmen kom från Bispberg och Garpenberg. Senare tillkom rostugn, malmgård, klensmedja, kolhus och även kontor, bostäder och skola.

En hästbane- och pråmled byggdes för transporter fram till järnvägen. Slussen byggdes 1872-73 för att underlätta för pråmskeppningen och den fungerar fortfarande.

Hyttan som så småningom inte bar sig längre blåstes ned 1875. Sågen drevs till 1896 så verksamheten flyttades till Stjärnsund. De flesta byggnaderna revs omkring förra sekelskiftet.

Resterna av den forna tiden syns i ruinerna. 1963 började Korsnäs AB renovera mulltimmerhyttan

och rostugnen. Man försöker också återställa hela bruksområdet.

Silfhytteå ligger mycket vackert mellan de två sjöarna och ingår i Husbyringen som går genom Husby socken.

Källa:

Information om Husbyringen 2002

Red. vid Silfhytteå mulltimmerhytta okt 2006
(foto K Lindgren)

Mässingens historia

av Birgitta Larhm

Mässing är en legering av koppar och zink. Vanligast är 67 % koppar och 33 % zink - då är mässingen gul. Ökas kopparhalten blir färgen rödaktig, ligger den under hälften blir mässingen vit. Om halten av zink ökas ytterligare blir färgen grå. Detta ger metallen olika egenskaper och varierande effekter.

"Allt är inte guld som glimmar", men sedan medeltiden har man utnyttjat mässingens likhet med guld. Nya legeringar fick namn efter sina upptäckare eller likheten med guld och har sålunda kallats; Prins Roberts metall, pinchback (rödgul efter den engelske urmakaren Kristoffer Pinchbeck), tombak, mannheimerguld, tutanego, similor, Muntz metall och även fattigmans guld.

På 1500-talet fick hantverkare som arbetade i mässing huvudsakligen importera materialet även om ett flertal mässingsbruk då anlades i Sverige. Produktionen var emellertid av ringa omfattning. Först på 1600-talet tillkom flera svenska mässingsbruk, vilka vid sidan av mässingstillverkningen också gjorde hantverksprodukter. Outokumpu AB i Västerås – idag en av Europas ledande tillverkare av halvfabrikat i koppar och mässing – har sitt ursprung i Sveriges äldsta mässingsbruk, nämligen *Skultuna Bruk* grundat 1607.

Talrikast bland hantverkarna, som bearbetade koppar och mässing, var *kopparslagarna*. På 1500-talet dyker benämningen *mässingsslagare* upp i Sverige. De hade den främsta ställningen och gjorde olika bruksföremål som kittlar, bäcken, bågare, fat, skrin och dosor.

Ljusstyrkan är djupt rotad i människans sinne och därför var ljuskronor och väggplåtar ofta kyrkornas och de förmögna hemmens praktfullaste prydnader, och vittnar många gånger om mässingsslagarnas stora skicklighet. Kyrkornas enkla järnkronor efterträddes av mässingskronor i mitten av 1400-talet och infördes till Sverige från Tyskland och Nederländerna. Av mässing-ljusstakar från medeltiden är endast få bevarade och alla torde ha haft en kyrklig funktion. I hemmen användes troligen bara trä- och järnljusstakar.

I äldre tider var de rymliga herrgårds- och prästgårdsrummen kyligare än bondens trånga stuga. Flyttbara glödbehållare och fyrfat började

användas. Mässingsslagarna vid Vattholma bruk i Uppland tillverkade redan 1570 "eldbecken och eldpannor" för hovets räkning.

Strykjärnet av mässing var statussymbol på 1600-talet. Det var ihåligt och med en lucka baktill där man sköt in ett litet glödlod av järn. Strykjärnen gjordes av *gördelmakarna*, som var en viktig hantverksgrupp under detta århundrade. Gördelmakarna tillverkade också gehäng, värjfasten, fanstångspetsar, spännen, söljor, knappar, ljussaxar och ljussläckare.

Att snusa var vanligt bland såväl män som kvinnor och dosornas formrikedom var stor. Överallt möter man dosorna – ibland av äkta guld med ädla stenar, men också av mässing i anspråkslösare, men vacker form. Skultuna och Bjurfors bruk i Västmanland tillverkade "drefna" tobaksdosor av mässing från tidigt 1700-tal till långt in på 1900-talet.

Gelbgjutarna var specialister på större föremål såsom ljusstakar, kyrkkronor, mortlar och verktyg. Mortlarna var viktiga bruksföremål eftersom maten, på grund av dålig förvaring, ofta blev skämd och måste kryddas starkt. Kryddkärnen var av tenn eller mässing. Även kaffeböner maldes i mortlar.

Brukkronan har sitt ursprung i medeltidens madonnakrona. På 1600-talet gjorde bygdehantverkarna madonnakronan i mässing, ibland förgylld eller försilvrad.

Tidskriften "Magasin för Konst, Nyheter och Moder" (Biedermeiertiden, tidigt 1800-tal) konstruerade ett kodspråk enligt vilket man genom att överlämna små gåvor gav uttryck för sina känslor och tankar. En mässingsring betydde: – Ingenting ska hindra vår kärlek. En bit koppar: – Jag fruktar att glaset är dig kärare än jag. En mässingstråd: – Jag är sorgsen av att icke ha sett Er på så länge.

När städerna snabbt började växa i mitten av 1800-talet ersattes de hantverksmässigt tillverkade produkterna till stor del av fabriksgjorda och hantverkarna försvann. Även mässingen ersattes av andra, nyare legeringar.

Källor:

Sigurd Erixon: *Gammal mässing*

Maria de Lisitzin: *Koppar, mässing, brons*

FOLKARE SLÄKTFORSKARFÖRENING

Föreningen bildades 9 april 1987 och är ansluten till
Sveriges Släktforskarförbund och Dalarnas
Släktforskarförbund

Postadress: c/o SV Dalarna
Box 1, 774 21 AVESTA
Besöksadress: Myrgatan 3 (Vuxenskolan) AVESTA
tel 0226-510 59
e-post: folkare.fsf@tele2.se

Medlemsavgift: 150 kr
Famijlemblem: 50 kr
Ungdomsmedlem: 50 kr (t o m 20 år)
Medlemmar utanför Sverige 150 kr
Plusgiro 58 45 11 - 0

STYRELSE**Ordförande Birgitta Larhm**

Vågmästareg. 11, 774 35 AVESTA tel 0226-558 94
e-post: abl.avesta@tele2.se

Vice ordförande Martin Svennar

Myrgatan 10, 774 31 AVESTA tel 0226-566 34
e-post: martin-svennar@spray.se

Kassör Jenny Ebervik

Vadsbro 6, 774 99 BY KYRKBY
e-post: jenny.ebervik@venditus.se

Sekreterare Monica Burman

Lingongränd 10, 774 62 AVESTA tel 0226-513 52
e-post: systemonkan@hotmail.com

Materialförvaltare Ingvar Gustavsson

Åsgatan 8, 774 41 AVESTA tel 0226-542 78
e-post: ingvar-gustavsson@telia.com

Suppleant Wivi-Anne Svensson

Bengtsbogatan 6, 774 35 AVESTA tel 0226-540 33
e-post: gunnar.wivi@telia.com

Suppleant Barbro Vikström

Kyrkogatan 16 A, 774 31 AVESTA tel 0226-556 02
e-post: babba.vikstrom@telia.com

Adjungerad Anders Larsson

Bragegatan 19, 774 41 AVESTA tel 0226-56119
e-post: bubo.brage@telia.com

VALBEREDNING**Holger Höglund, sammankallande**

Verkstadsg 21D, 776 35 HEDEMORA tel 0225-711029
e-post: holger.hoglund@home.se

Rune Johansson

Bergslagsv 55, 774 31 AVESTA tel 0226-147 44
e-post: rune.e.johansson@telia.com

Birgitta Gustafsson

Åsgatan 6 C, 774 41 AVESTA tel 0226-310 50
e-post: birgitta.gustavsson6@comhem.se

AN-SIKTET

Redaktörer: Birgitta Larhm och Barbro Vikström
adresser, se ovan

FSFs hemsida: www.bisonsteeldesign.com/folkare/

Redaktör: Hans Groth

Gyllenvägen 12, 774 61 AVESTA tel 0226-584 67
e-post: hans.groth@telia.com

Författaren ansvarar själv för insänt material.
Citrat ur An-Siktet får göras om källan anges.

Innehåll:

Kallelse till årsmöte	1
Förslag till dagordning	3
Verksamhetsberättelse	4
Horndals bruk under 330 år	7
Anders Lind – en landbonde under Horndals bruk ..	9
Fynd i Dalahörnan Avesta bibliotek	9
Program våren 2008	10
Forskarvecka i sommar	11
Om Afwesta Crono-Bruk	12
Slagsmål i bruket	15
Märkliga händelser	15
Några föregångare till Hasselbergare i Avesta	16
Silfhytteå ödebruk	17
Mässingens historia	18
Styrelsen rapporterar	19
Stig Thorsberg	19
Nya medlemmar	19
Nytt i bokhyllan	19
Sista sidan	20

OUTO KUMPU

Sista sidan ...

Brukskontoret

